

הרברט טינקסטון: אומות תוהות על עצמן

בכמה מחוזות מרוחקים עדיין קיימים מושגים שאנו יכולים לראותם כאפיניים לכפר ולקהילה; אנשי העדה הקטנה מיחסים לעצמם ולקבוצות מקומיות שכנות, ה"זרים", אי־אלו תכונות פסיכולוגיות מובהקות. בגלילות הפסיכולוגיה הקיבוצית מפותחת יותר. אפשר להניח שהרבה שוודים יש להם תמונה ברורה לפחות של עשרה "אפיים גליליים"; מקובל לדבר אצלנו על הגוטלנדי, הדלקארלי והסקאני, משל כאילו היו שלושה פרטים בעלי קווי־אופי נבדלים ומוגדרים. ההכללות מופלגות עוד יותר במה שנוגע לאזרחיה של מדינה, האומות. בספרות־מסעות, בעתונאות וביצירות בעלות יומרות מדעיות מוצאים אנו תמיד תיאורים מפורטים ומגוונים ביותר של טבע השוודים, הגרמנים, הצרפתים והרוסים. בעשרות השנים האחרונות גם השתגר המנהג לבקש לקבוע קווי־אופי גזעיים. מניחים שקיימים אי־אלה גזעים מוגדרים וכי ההבדלים הפיזיים ביניהם מקבילים לווריאציות פסיכולוגיות מסוימות. נעשו אפילו נסיונות ליצור פסיכולוגיה של יבשות. לטעון שקווי־אופי מיוחדים מציינים את האסיאתים, האירופים והאמריקאים.

בדברים הבאים מבקש אני לטפל רק במושגים של תכונות לאומיות — ורק מצד אחד מסוים. קרוב־לודאי שבכל התקופות ניסו כל העמים ליצור לעצמם פסיכולוגיה לאומית; אפשר להתקל בנסיונות אלה בקרב פראי־אדם כמו גם בקרב אומות־התרבות המפותחות ביותר. ואולם הפסיכולוגיה הלאומית לא היה בה ענין היסטורי ומדיני בעל־משמעות עד למאה ה־19, שבה עשוה תכופות יסוד למחקר היסטורי ולאידאולוגיות מדיניות כאחד. נקודת־מוצא אחת לדיון היא תורת ההתפתחות (אבולוציה) של האומות, שקנתה לה חשיבות על רקע התגובה נגד המהפכה הצרפתית ואשר אפשר למצוא את ראשיתה בכמה יצירות פילוסופיות: דעותיו של רוסו על "הרצון הכללי" של האומה המפותחת במלוואה, האמונה בקידמה, האסכולה ההיסטורית והרומנטיקה בגרמניה, תפיסת הלאומיות. לפי תורה זו מופיעות האומות כחשיבות מובהקות בייחודן, שמקוריותן באה על גילוייה בהתפתחותן ההיסטורית. כך מצטייר האופי הלאומי מאחרי מהלך המאורעות ההיסטוריים, והוא הקובע את המאורעות האלה; מניחים שבכל מדינה שולט כורח פנימי, המתגלה במשטרה החברתי המיוחד ובתרבותה המיוחדת. תפיסה זו עמדה תחילה במרכז המסורתיות המדינית ואחרי־כן במרכז השקפת־החיים הכללית של האדם המודרני. ואולם מעט־מעט השפיעו עליה ונוספו עליה רעיונות אחרים. כיום מכירים בחשיבותם של המאורעות ההיסטוריים לגבי האופי הלאומי, בכוחם לשנות את האופי הזה במידה ידועה. עם המחקר הגזעי באה נטיה להסמך סימנים לאומיים מובהקים להבדלי גזע, ואפילו להדגיש את הבדלי הגזע או, בעצם, את עירובי

הגזע, כגורמיי־סוד. התורה המקורית של קווי־אופי לאומיים נעשית יותר ויותר סתם רקע לפראזות כלליות שאינן נשענות על שום בנין עיוני־כללי. מושג האופי הלאומי, הנבדל בבירור מרעיונות ישנים יותר, בעיקרו נתקבל על הכל בדיון המדעי המודרני. אין כופרים בכך שקיימים הבדלים מסוימים בין האומות, אך טוענים שהבדלים אלה הם תכונות שטחיות, הניפרות במנהגים ובהתנהגות. מתוך כך גורסים שאופי לאומי, במידה שעדיין אנו נוטלים רשות לעצמנו לדבר עליה, אינו צומח מתוך איזה מערכי־סוד — מטעמים שכל עמי־המערב הם „חדשים“ והטרונגיים מבחינה גזעית — אלא מתוך תנאים היסטוריים, מתוך נסיונו ומסורותיו של העם. הנה כך לא האופי הוא הקובע את ההיסטוריה אלא להפך. יכולה אפוא אומה לשנות את אפיה; משטר חדש, מלחמה, סכסוך פנימי יכולים להשליט תכונות שונות מאלו שנתגלו קודם־לכן. על סמך הנחות אלו ספק אם מותר להשתמש במונח „אופי“; לפי המקובל מרמזת המלה „אופי“ על סגולות־יסוד מסוימות, שלפחות במידה ידועה אינן תלויות בסביבה. סופרים אמריקאים נוקטים ברגיל את המונח „דפוסי התנהגות“ לציון סגולות ונסיות מסוג זה.

מטעמים ברורים הפסיכולוגיה הגזעית היא אחד הנושאים המעוררים וממריצים את העירפול האינטלקטואלי. בדיקה ממשית של הבעיות כרוכה בקשיים יוצאים־מגדר־הרגיל. עם זאת הרי כל נוסע או קורא־ספרים יצרז מפתהו לקבוע לעצמו השקפה על טבע העמים השונים. השקפות מעין אלו מיוסדות על התרשמויות בודדות. על כמה דברים שנשמעו מפי הנוסעים ואנשי־השיחה הרבים־מספור שפבר פעלו בשטח זה; מאורע היסטורי, מדינאי, סופר, או אפילו פלוני שהפנת אותו באקראי ברכבת, באים לשמש בוחן להערכה כללית. שוב ושוב הודגש כי המושגים הפופר לריים על עמים שונים משתנים בלי הפסק. במאה הייז נחשבו האנגלים האומה הפרועה, הגחמנית וההפכפכת ביותר באירופה; לאחר־מכן נתקבלה תמונה הפוכה לגמרי. בימי המאה הייט נהגו לראות בצרפתים את המהפכנים והדקדנטים של המערב. לאחר־מכן מקובל היה לראות בצרפתים אנשים שיגרתיים, כפתי־מסורת, קטנוניים, בורגניים. לעתים קרובות מאד מיסדים הפסיכולוגים־שלהגזע את תצפיותיהם על קבוצה חברתית מסוימת; למעשה, אפוא, הם נותנים סימנים בקבוצה זו ולא באומה בכללותה. אף־על־פי־כן הרי הכללות נטולות־מעצורים, מבוססות על מהלך מאורעות היסטורי מסוים, הן דרך האפיון העיקרית.

כאן אטפל רק בשאלה אחת מצומצמת מאד, וגם זאת בצורה חלקית. אני אעמוד על כמה דוגמות של תיאור־עצמי לאומי, במידה שהן נוגעות, ראשית, בקווי־האופי הנחשבים יסודיים באומה הנדונה, ושנית, בעמדתה של האומה כלפי העמים האחרים. יכולתי למצוא חומר בשפע רק ביחס לארצות אחדות. מובן שאין חומר זה ממצה כלל וכלל; הצהרות על אפיו הלאומי של עם אפשר למצוא בכתבים שונים־ומשונים ביותר, ואני אסתמך בעיקר על דברים שנתקלתי בהם תוך כדי קריאה בספרות מדינית ותוך כדי עיון בחיבורים נודעים על פסיכולוגיה גזעית.

הואיל והנקל יהיה לבחור את המקורות באורח שרירותי במקרה מעין זה, רוצה אני להדגיש שלא נתקלתי בשום אפיון-עצמי לאומי המנוגד לאלה המובאים כאן; לעומת זאת פסחתי על כמה ציטטות החופפות את אלו המובאות כאן.

*

ב„אנציקלופדיה לילדים“ שפורסמה בשטוקהולם ב־1803 נשאלה השאלה: „מהם מנהגיה ומזגה של האומה השוודית?“ התשובה היתה: „לשעבר היתה אומה זו מורמת על כל זולתה בכוח גבורתה, אורח-חייה הנמרץ, ישרה ואהבתה לחופש, למולדת ולמושליה. לוואי ולא היו קווים אלה באפיה מקפחים עדיין את כוחם וטהרתם מלשעבר, ואולם אנוכיות שפלה, קנאה בין מעמדות שונים של אזרחים, נטיה למותרות, משקאות חריפים ומנהגים זרים, כל אלה הם קווים המתחזקים והולכים, לרועה-המזל, באופי הלאומי.“ מבחינות רבות אלו הן טענות טיפוסיות לדעות שנשמעו בשוודיה על האופי הלאומי השוודי, ובדברים כיוצא באלה העידו עמים רבים על אפים שלהם. האומה מורמת על שאר אומות, וסימניה הם בראש-וראשונה אומץ-לב ואהבת-החופש; לעתים קרובות נשמעת הטענה כי סגולותיה המשובחות של האומה ניפרות היו ביתר-תוקף בשפברגיהמים. על החסרונות נמנים קנאה, ריבות-מבית וחולשה למנהגים זרים.

עוד במאה הי"ח הביעו סופרים כדוגמת יעקב ואלנברג וי. ה. קלגן צער על אהבתם של השוודים לכל הבא מחוץ-לארץ. לדבריו של זה האחרון, אין למצוא בשוודיה „שום אופי לאומי מיוחד וקבוע, רק חיקוי שטחי לעמים זרים.“ הרעיון חוזר ומופיע ביצירותיהם של הרבה סופרים מאוחרים. הפילוג הפנימי והקנאה גם הם מיוחסים לשוודים. „אם התכונות בלתי-השוודיות באומה לא די שתתקיימנה אלא גם תתגברנה, כפי שמאמינים כה רבים, או אז יגדל הרקב כל-כך עד שתהיה המדינה עלולה להתפורר“, אמר אלמקוויסט בספרו, „משמעות העוני השוודי“. בצד זה קיימת גם הדעה שהשוודים הם עם יחיד-במינו, שקשה לתת בו סימנים והוא מצוין בסגולות סותרות. „עם מוזר הוא העם הזה אשר בו תמשול, ניגודים השרויים במאבק-נצח“, קרא טגנר בשירת-שבחיו לקרל הי"ד ב־1842.

כמה פסיכולוגים גזעיים הקרובים אלינו יותר בזמן העמידו בנין שלם ושיטתי מתוך הדעות שהועלו בקצרה על-ידי כמה מן הסופרים הראשונים. מהרבה בחינות, המצוין שבכל אלה הוא חיבורו של היידנשטאם, „על טבע השוודים“ (1896). מצד סגנונו המזהיר, הקף תפיסתו, סתירותיו העובדתיות וטבעו יוצא-הדופן אפשר לראות בו את הביטוי הטיפוסי האידיאלי לאפיון-העצמי הלאומי. כתבים דומים מצויים בהרבה ארצות, אך ככל שידיעתי מגעת אין בשום מקום דבר מסוג זה. החיבור מבוסס על אמונה באופי הנשגב, המופלא והיחיד-במינו של השוודים. אולם דבר זה מתבטא גם, לא בשורה האחרונה, בעובדה שהאופי השוודי הוא רב-סתירות, שהוא מכיל תכונות מנוגדות, שפל אחת מהן מחריפה עד לקיצוניות. „בר-בזמן שלעתים קרובות אפשר היה לאפיין את שכנינו במלים אחדות, הנה

הפסיכולוגיה של האופי השוודי היא מגוונת ורב־ת־הפכים כלי־כך עד שלא הצליח איש לצרפה לכלל תמונה שלמה וממצה... על אף אֶפיו הנעלה ועתיר־הגונים, חסר השוודי בטחון־עצמי ויש בו הערצה מופרות לכל הזר והנכרי. השוודים הם „הקוסמופוליטיים והמודרניים ביותר בבני הגזע הטבטוני... שוודיה אינה מעודדת ואינה מטפחת את הכשרון אלא מחניקה אותו בחששנות, בצרות־העין ובביורוקרטיה שלה. נגע הזילזול־עצמי פושה בה. בשום ארץ אחרת באירופה אין אהבת־המולדת מוטלת מתה כלי־כך מאחרי מליצות נבוכות כמו בשוודיה... העולם החיצון הועלה לדרגת דוגמה עילאית, ועם זאת יודעים אנו כולנו שבעיני זר ודאי יהיו חיינו הפנימיים שטחיים ביותר, ובמיוחד גילוייהם באמנות ובספרות”. בהקשר אחר אנו נמצאים למדים שצניעותו של השוודי משווה לאֶפיו נופך מיוחד מאד של אצילות. „אין לך דבר בעולם שהשוודי מתירא מפניו יותר מאשר מפני היוהרה. בעולם המודרני כולו אין תכונה גזעית נאצלה ומצודדת יותר מן הליגלוג־עצמי הלאומי הזה”. היידנשטאם מסיים את מסתו בסיכום זה: „אֶפיו של השוודי, כפי שהתפתח, הוא האופי העשיר והמעניין ביותר בסקנדינביה — אף כי האומות השכנות אינן מעריכות אותו כראוי והוא עצמו מתכחש לו”.

הדוגמה המפורסמת השניה לאֶפיו־העצמי השוודי היא ספרו של גוסטב סונדברג, „האופי הלאומי השוודי” (1911). חיבור זה נתפרסם בראשונה כנספח לדין־וחשבון על ההגירה משוודיה, ומטרתו הקרובה היתה לחקור את קווי־האופי הלאומי השוודי שאפשר להניח שהם ממריצים את ההגירה. החיבור הופיע אפוא כביכול כביקורת על המנטליות השוודית. הנימה העוברת בו כחוט־השני היא שהשוודים חסרים רגשות לאומיים לאמיתם. הם מזלזלים בכל דבר שוודי ומעריצים את הנכרי. יש בשוודיה התעניינות בכל דבר נכרי, „שבגללה היה השוודי נוטה בכל הדורות להפריז בהערכת הבא מן החוץ ולהקל בערך כל מה שהוא שלו. במקרים רבים הביא דבר זה זואה על עצמו ומנע את התפתחותה המלאה של עצמיות לאומית שוודית”. השוודים רבים ביניהם לבין עצמם; הם מקנאים ומצרים עין איש ברעהו. אך כשהדברים אמורים בנכרים או אז הריהם נכנעים, נדיבים ומסורים. הרבה ראיות יש לכך: לא ניהלנו למעשה מעולם מלחמת־התקפה, ויתרנו לנוורוגיה, אנו נמנעים מלהעניק את פרס־נובל לשוודים.

המחבר מעמיד את האופי השוודי בניגוד לזה של השכנים הסקנדינביים; הוא טוען שהדנים בפרט מצוינים בגאוה־עצמית שהיא מעודנת וגסה בעת־ובעונה־אחת. ואולם הנעימה הבקרתית בדיון באופי השוודי אין בה כדי להסתיר את המחשבה היסודית שלאמיתו של דבר הננו עם משובח להפליא. עם מחונן, אציל ועליון, אומה של אצילים — על־כל־פנים אם ההשוואה מצטמצמת בתחומי סקנדינביה. הוא מיחס לשוודים במפורש סגולות של אומץ, טוב־לב, כשרון ארגוני ודמיון חי.

מסתבר מאד שחיבורו של סונדברג — ובפרט טעותיו על היעדר הגאוה־העצמית אצל השוודי — היתה לו השפעה ניכרת על תפיסת האופי השוודי. בתוך שנה אחת נמכר ספרו ב־5,000 טפסים. בסך־הכל פורסמו שלושים־ושנים אלף טופס והספר

אזל מפבר (המהדורה האחרונה הופיעה ב־1921). היה זה אפוא אחד הספרים המצליחים ביותר בשוק הספר השוודי. מעטות היצירות, מחוץ לרומנים, שזכו למהדורות גדולות כל־כך. הבקורת היתה נלהבת בכללותה. אף אותם שחלקו על המחבר בכמה מובנים, דומה שנתנו תמיכה ללא־סייג לנקודות שנדונו כאן. אפילו בשנים האחרונות צוטטה יצירה זו לעתים קרובות לתוספת־תוקף לדעה זו או אחרת.

ב־1932 פירסם פרידריך שולצה־מאלצייר, חוקר־ספרות גרמני, חיבור על הבקורת־העצמית הגרמנית לאור הספרות הגרמנית החדשה. מטרת החיבור היתה להבהיר אי־אלה צדדים עיקריים באופי הלאומי הגרמני, בהסתמך על דבריהם של סופרים גדולים בשאלה זו. התוצאות שהעלה המחבר אפשר לסכמן על הצד היותר טוב בצייטוט הכותרות של ארבעת הפרקים העיקריים: „אינדיבידואליזם וקשי־עורף“, „בין המולדת לאנושות“, „האידיאליזם כסכנה“, „סתירות־עצמיות גרמניות“. הכותרת הראשונה מדברת בעדה. תחת הכותרת השניה מודגשת משיכתו של הגרמני אל הקוסמופוליטיות יחד עם הערכתו הרגשית לכל שהוא נכרי וזר. כך מוסבת תשומת לב ל„צדקנות־יתר כוזבת מצד הרבה גרמנים, שבעודם ששים להכיר בהשגיהם של זרים הם מקילים ראש בערך אנשיהם שלהם...“ בפרק השלישי שהוכרנו מטעים המחבר שהנטיה הגרמנית לאידיאליזם עלולה להכשיל פעולה מעשית המכוונת להשגת יתרונות מסוימים. גם כאן מדובר על הסכנות שבבקורת־עצמית מרחיקת־לכת: עלולה היא להביא לידי בגידת אדם בבני־עמו, לידי ותרנות סקפטית וטשטוש העצמיות. יש לציין שתוך כדי כך הוא מטעים את האידיאליזם של הגרמנים כמו גם את טיבה זה של הנפש הגרמנית, „שהיא רבת סתירות והפכים כל־כך“. מכאן הוא מגיע למסקנה שבצד קו־היסוד האידיאליסטי קיימת „נטיה, חזקה אולי לא־פחות, לעובדות ממשיות ומוחשיות“. הניגוד בין הנטיות האלו אוצר בתוכו „את אחת המתחיות העמוקות והפוריות ביותר בגאון הגרמני“. בפרק האחרון על הסתירות־העצמיות הגרמניות מודגש שהאופי הגרמני הוא פרובלמטי במיוחד, מצוין בסתירות עזות.

שולצה מבסס את השקפתו על איסוף חומר רב, בחלקו הגדול חוות־דעת של פילוסופים וסופרים בסוף המאה ה־19 ובתחילת ה־20, של אישים כלסינג, הרדר, גתה, שילר, פיכטה ואֶרנט. אפשר להוסיף על העדויות שהוא מביא אוסף ציטטות שליקט זומבארט בספרו „על האדם“ (1938). די לנו אם נביא כאן כמה ציטטות טיפוסיות. גתה: „הגרמנים... הולכים אחר נטיות־לבם, וכל אחד מהם מנסה להעמיד חוק לעצמו; הגרמני אינו דואג לזולתו מפני שכל אחד מהם חדור רעיון של חירות־היחיד...“ אֶרנט: „הגרמני... הוא קוסמופוליטי, שהאלוהים נתן לו את העולם כולו להיות לו לבית“.

ההשקפות על אופי הגרמנים, ששולצה מוצא בספרות הגרמנית וסומך עליהן ידיו,

דומה שהן שליטות בניתוח־העצמי הגרמני. בשורות הבאות אוסיף על עדות זו מדברי סופרים שאינם מובאים (פרט לאחד) לא אצל שולצה ולא אצל זומבארט. בהודמנויות שונות תיאר ביסמרק את הגרמנים כעצמאיים ועקשניים, אנשיריבי־ומדון, המצוינים במידה מועטה של תודעה־עצמית ובהערצה מרובה לזר ולנכרי. הוא אמר שלא הכיר שום ארץ אחרת אשר בה „הרגש הלאומי הכללי ואהבת המולדת המשותפת משמשים מכשולים מבוטלים כל־כך על דרך ההפרזות במלחמת המפלגות... ההיסטוריה הגרמנית בכללותה מעידה על הלך־נפש זה, שאפשר לכנותו בשם אנוכיות או הרגשת עצמאות, כרצון איש ואיש...” הוא דיבר על „הסיוט, שעד לתקופה החדשה ממש דיכא את הרגש הלאומי שלנו: (הרעיון) שצרפת, ועוד יותר מכך אנגלי, הוא מכוח לידתו ולאומיתו יצור בעלה יותר מן הגרמני וכי ההסכמה מצד דעת־הקהל הכללית בפאריז ובלונדון היא הוכחה מהימנה יותר לערכונ־אנו מאשר דעתנו שלנו”. הצהרות מעין אלו מצויות ביצירותיהם של שאר סופרים דגולים בני אותה תקופה, בכתביו של רומניסט טיפוסי כדוגמת פֶּוֹנְטֶן לא־פחות מאשר בכתביו של פוליטיקאי טיפוסי כדוגמת נאומן. במיוחד בולט כלל התפיסות שאנו עוסקים בהם כאן ביצירותיו של היינריך פון־טרייטשקה, שהיה קרוב לוודאי, אחד הסופרים המדיינים מרובי־ההשפעה בדורו.

לדברי טרייטשקה מחוגים הגרמנים בסגולות מזהירות; יש בהם תודעה־עצמית חזקה, הם סובלנים ונוח־ימוג, דמוקרטיים במובן עמוק יותר (בניגוד לאנגלים ולצרפתים); בצד האיטלקים הריהם העם האידיאליסטי ביותר בעולם.

אפיינית להם המשיכה אל האנושי־הכללי והאוניברסלי, ואולם סובלים הם מרגש לאומי רופף ומיחס־כבוד מוגזם לזולתם. מידה מסוימת של אנוכיות, ואפילו מידה של יוהרה, הן סגולות נחוצות בעם, אבל סגולה זו נעדרת לגמרי אצל הגרמני. משום שגאוה מוצקה זו מעטה מדי בקרב הגרמנים, צפויים הם תמיד לסכנה שיאבדו את הוויתם הלאומית... „אין לנו שום משפטים־קדומים לאומיים שאין איש רשאי לפגוע בהם; אין לנו אפילו מולדת הנחשבת קדושה בשיחה... רוב הגרמנים הם קוסמופוליטיים מלידה, ותמיד עליהם להתאמץ להמתיק את הכרתם הנצחית בגאון הזר כדי שיוכלו לחשוב גם על עצמם לפעמים. תכונה מוזרה זו שבעם הגרמני ראוי היה לכנותה טישושה־העצמיות...” הגרמנים ענווים הם מפדי שיכריזו בגלוי שהולנד צריכה להיכנס לאיחוד־המכס הגרמני. „בשום מקום בעולם אין שפע כזה של שוטים המלהגים על שוביניזם, ובשום מקום אין השוביניזם מועט כל־כך כאצלנו; הרי אנו מתביישים לתת ביטוי אפילו לצרכים הפשוטים ביותר של האומה”. עמים אחרים טבעם שונה לגמרי מזה. האנגלים והצרפתים יש להם אמנם הרבה תכונות רעות, והרבה פשעים היסטוריים רובצים על מצפונם, ואף־על־פיר־כן הם בטוחים בעצמם ומגלים פעילות לאומית. טרייטשקה מדגיש את ההירות הלאומית של האנגלים ואת „ההכרה הלאומית של הצרפתים, הראויה למלוא ההערצה...”

כמה וכמה אישים המייצגים מחנות פוליטיים שונים ותחומי־פעולה שונים אישרו

לאחר שנים את הנקודות העיקריות בניתוחו של טרייטשקה. פאול רורבך, אחד התעמלנים הלאומניים הבולטים ביותר בתקופת וילהלם, כתב בחיבורו הנודע ביותר, "הרעיון הגרמני בעולם", שהעם הגרמני סובל מעפבות פנימיות חזקות המחלישות את שאיפתו הטבעית להתפשטות לאומית. האינדיבידואליזם פוגם ברגש האחדות והפילוגים הפנימיים חוקים יותר מן השאיפה לתוקף כלפי-חוץ; לדברי טאציטוס היו דברים אלה נכונים אפילו לגבי הטבטונים הקדמונים. באנגליה, האומה שבה ראה רורבך את יריבתה של גרמניה במדיניות העולמית, המצב שונה לגמרי.

רעיון זה מילא תפקיד חשוב ביותר בתעמולה הלאומית בימי מלחמת-העולם הראשונה. הפילוסוף וילהלם וונט קרא לגרמנים להיפטר מן החולשות, אשר, "בשני מובנים הן בגדר מומי-אופי לאומיים; ראשית מפני שהן טיפוסיות לגרמנים יותר מאשר לכל עם אחר, ושנית, מפני שהן מזיקות לאומה כשלעצמה". חולשות אלו הן, "החיקוי העיוור של כל דבר נכרי וההתכחשות לכל מה שהוא שלנו". תומאס מן דיבר על האוניברסליות והבינלאומיות, על הרגש הלאומי הגרמני בחינת רגש כללי לאנושות. הוא הדגיש כי, "הפעולה באורח בלתי-גרמני ואפילו אנטי-גרמני היא למעשה חלק מן הרגש שהוגים הגרמנים לאנושות בכללה; שלפי השקפות מוסמכות הנטיה לקוסמופוליטיות השוחקת את הרגש הלאומי קשורה בלתי-הפריד בלאומיות הגרמנית; שאולי חייב אדם לאבד את זהותו הגרמנית על-מנת למצוא; שאולי לא תיתכן הרגשה נעלה יותר של הלאומיות הגרמנית בלי תוספת של נכריות; שהגרמנים הטיפוסיים דווקא היו אירופים שראו בהצטמצמות בגרמני-הטהור דבר של ברבריות".

באשר לבקורת-העצמית הלאומית יצאה הספרות הנציונל-סוציאליסטית מן המושגים המסורתיים. היטלר התלונן על היעדר הרגש של הגרמנים לגדלות מולדתם ועל חתירתם המוגזמת לאובייקטיביות. תוצאתה של מלחמת-העולם הראשונה נחשבה פועל-יוצא מן הפילוג הפנימי הגרמני. מנעוריהם צריכים הגרמנים ללמוד, "להכיר בזכות עמם שלהם בלבד" כדי ליצור אותו רגש לאומי מוצק הקיים בארצות אחרות. בספר התעמולה הגרמני הנציונל-סוציאליסטי הראשון שהופיע בשוודית מוסבר: "אכן, כמעט אין עוד עם בעולם שבעומק נפשו הוא חפץ להימחק מבחינה לאומית כדוגמת העם הגרמני, על חתירתו הקנאית לאובייקטיביות ועל בקרתו-העצמית חסרת-הרחמים. מדים ומצעדים ותשוואות וכל כיוצא בכך אינם אלא פיצוי-יתר על רגש עמוק של חוסר-בטחון... על-כל-פנים אין עוד עם הנוטה כל-כך לבינלאומיות כדוגמת הגרמנים". לאחר-מכן באה תכנית לאומנית נמרצת ביותר, כולל גוש מדינות מרכז-אירופי בהנהגת גרמניה, שהיה חלומם של הממשלה והמטה-הראשי הגרמניים בזמן מלחמת-העולם הראשונה.

בתיאורי האופי הלאומי הגרמני שצוטטו למעלה הועמדו האינדיבידואליזם, הפילוג הפנימי והזילול-העצמי הגרמניים לעתים קרובות בניגוד למחשבת-ההמונים, לאחדות ולתקיפות של עמים אחרים. אותו רעיון חוזר וגשנה בהרבה חיבורים

גרמניים מפורסמים על ארצות-חוץ. בִּסְפְרוֹ הגדול של דיבליוס על אנגליה — שהוא אולי התיאור הגרמני הטוב ביותר של התנאים המדיניים, החברתיים והדתיים בארץ זו במאה הנוכחית — מוצגת אנגליה כארץ ששלטת בה תרבות-המונים איתנה ואחידה, האנגלים מוצגים כעם-המון המוכן-ומוזמן לקבל עליו עולו של מנהיג, עם מצוין ביצרים בלתי-רציונליים חזקים. אף כי נראה בעליל שהמחבר השתדל להיות אובייקטיבי, הרי בכמה וכמה נקודות הוא מביע את סלידתו המובהקת מן האנגלים: „הגרמנים, ביסודו של דבר, פשוט אינם יכולים לסבול את התרבות האנגלית הזאת של אנוכיות חמריית, רצון והמון“.

חיבוריהם הידועים של זיבורג וקורטיוס על צרפת מצוינים באותה עמדה יסודית. נותנים הם בעם הצרפתי סימנים של תרבות אחידה, רגש לאומי משוחרר מכל פקפוק, מסורתיות ויציבות. „בצרפת הוגים חפשיים וקתולים אדוקים דומים הם ביסודו של דבר“, כותב קורטיוס. „מהפכנים ושמרנים משתמשים באותה פראזיור-לוגיה, אנשירוח מתערבים בקהל פוליטיקאים, איליה-הממון מבינים ללשונם של אמנים. דומה שפל המעמדות שבאומה יש להם אותו סולם של רגשות והם דורשים אותם דברים מן החיים. צרפת כחטיבה השיגה את מידת האחידות של איש יחיד. היא רואה עצמה כאישיות והיא רואה את ההיסטוריה שלה במושגים אישיים“. דבריו על הסתמכות הצרפתי על המנהג הם דוגמה לצורה שבה הוא מוכיח את הנחותיו. הוא מעלה סברה שעבודתו הסוציולוגית של טארד על יצר החיקוי קיבלה את כוח-ההחיפה שלה מתוך חשיבותו המכרעת של המנהג בחיים הצרפתיים. שלוש שורות לאחר-מכן מסב קורטיוס את תשומת-הלב אל ברגסון, „שהבקיע את הדרך להכרה בגורם היצירי באבולוציה“. אבל אף זה נכלל בדפוס הקבוע. דווקא העובדה שברגסון עומד בתוקף כה רב על אפשרותה של יצירה מקורית מוצגת כהוכחה לכך שהוא פונה בדבריו אל עם שהמנהג וההרגל מושלים בו.

מחברים דוגמת אלה שהזכרנו למעלה מתארים ברגיל את תקיפותה וכוחה של האומה הזרה בלשון של שבח והערצה. אך כמעט תמיד משתקף בביטוייהם אותו בון, שאינו נטול קנאה, שחש אדם החושב עצמו מעודן ומורכב כשהוא עומד בפני טיפוס בלתי-מורכב, שליו ושלם. הפשטות היא מכובדת, אך חסרת-ערך.

ב„על האדם“, ספרו של זומבארט שכבר הוזכר למעלה, הוא נוקט דרך-כלל יחס ספקני לטענות בנוגע לאופי הלאומי. אבל אין הוא דבק בנקודת-ההשקפה זו כשהדברים אמורים בקווי-האופי הגרמניים. הרי זה דבר שהוא עצמו ראוי לציון: מצטט הוא הצהרות גרמניות על עמים זרים, אך אינו גורס שזרים מסוגלים להוציא משפט על הגרמנים. „גרמנים הם שצריכים להעריך גרמנים; הריהם (אם גרמנים לאמיתם הם) השופטים היחידים ללא משוא-פנים, ורק הם יודעים את עמקותה של הנפש הגרמנית במידה המספיקה להם לדבר עליה...“ לפי דבריו הרי הצהרותיו של ארנט הן העמוקות ביותר מכל אשר נשמעו מעולם על האופי הלאומי הגרמני. הנה כן דומה שגם זומבארט מבסס את השקפתו על האובייקטיביות המיוחדת של הגרמני ועל הרגש האנושי-הכללי המיוחד שלו.

באפיון־העצמי הצרפתי נתקלים אנו באותן תצפיות בדיוק. הדברים שאמרו, למשל, טרייטשקה ותומאס מן על האומה הגרמנית, אילו תורגמו לצרפתית והוסבו על העם הצרפתי דומה שהיו מתקבלים ומוכרים בהתלהבות על־ידי המבקר הצרפתי. כגרמנים כך גם הצרפתים סבורים שהם מצוינים במתיחויות פנימיות, הפכים ומגמות סותרות, הם אינדיבידואליסטים קיצונים ומתוך כך נוטים הם למאבק פנימי ולצרות־עין מבית, יותר מדי הם מעריכים את הזר והנכרי ויותר מדי הם מזוללים בשלהם, והרגש הלאומי שלהם ביסודו הוא מעין קוסמופוליטיות.

קשה לאפיין את הצרפתים, מפני שמצויות בהם במידה מופלגת־במיוחד הסגולות השונות ביותר — זאת היא מחשבה אחת יסודית. בתוך שאר ביטויים שאותם נוהגים לצטט לעתים קרובות בנקודה זו, נביא כמה מדבריו של המבקר הספרותי א. מונטיגי (1858): „צרפת היא ארץ שלמראית־עין קל ביותר לדון אותה אך במובן העמוק ביותר היא הארץ שקשה ביותר לדונה. האמת היא שצרפת, ארץ ההפכים, היא בעת־ובעונה־אחת יוצרת ונועות כמו גם שמרנית ועקשנית, מהפכנית ומסורתית, אוטופית וכבול־מנהגים. זאת היא הארץ שבה המוסדות הם קצרי־ימים ביותר בפועל ומארכי־ימים ביותר בזכרון...”

ממש כך טוען טוקוויל שהעם הצרפתי הוא מלא ניגודים ובתוך כך הוא נוטה להגיע לקיצוניות בכל דבר. לפעמים מושל הצד המנהגי, ולפעמים הצד היצירי; במקרים מסוימים דומה שהצרפתים הם המרדנים שבכל האומות, ובמקרים אחרים דומה שהם הצייתנים ביותר. עוד הרבה סופרים, שעוד אחזור אליהם, נקטו במובנים אחרים וביתר פירוט אותו קו של מחשבה.

ואולם יש הסכמה באשר לאינדיבידואליזם של הצרפתים ולאהבת־החופש שלהם. מקובל כל־כך להדגיש קווי־אופי אלה עד שיכולים אנו לצטט כדוגמה כל אחד מן החיבורים שהזכרנו כאן. השקפה זו היא דרך־כלל המוטיב המנחה בחיבורים צרפתיים על הפוליטיקה הצרפתית. הסקר המפורסם של זיגפריד על משטר המפלגות בצרפת מבוסס כל־כך על תפיסת האינדיבידואליזם המיוחד של הצרפתים עד שהוא מחווה דעות שרירותיות, שלעתים קרובות ניכר שפמעט אין להן אחיזה, ביחס לשאלות פוליטיות ממשיות. סופרים לאומניים נוהגים במיוחד להשוות את אהבת־החופש של הצרפתים ואת עצמאותם הרוחנית לצייתנות וליצר העדרי של הגרמנים. „הטיפוס הגרמני המיוצר ב־65 מיליון טופס”, כתב שרל בנוֹאָה, „מגיב אוטומטית וכמו עדר, מתהלך ברוח נמוכה עם כל העליונים עליו מפאת מוצאם, דרגתם או עשרם, הוא ממושמע אפילו כשהוא מתקומם והוא מתעקש יותר מכל יצור אחר ברצונו להישאר מה שהנו ולהמשיך באורח־חיינו”. בגלל אחדותם של הגרמנים וצייתנותם העיוורת הם מסופנים לצרפתים המפולגים וקשי־העורף.

עליונותם של הצרפתים ביחס לעמים אחרים ואי־יכולתם להכיר בה זוכים להדגשה מופלגת אצל שרל מוראס, מנהיג הלאומנות המודרנית. הצרפתי הוא הפטריצי של אירופה, הוא מגלם את התבונה כמו גם את רגש החובה והנדיבות. אמנם,

ביחסים שבין הצרפתים לבין עצמם קיימות נטיות מסוכנות לקנאה וסכסוכים, אולם ביחסו לאחרים הצרפתי הוא נדיב ונתון יותר מדי להשפעות, ומתוך כך קל לרמותו. הוא מכיר ומזקה מתוך הערצה את הדראמה, הספרות והפילוסופיה של האנגלים והגרמנים. „איבדנו את הרגש הלאומי שלנו לטובת העמים הנורדיים“. עוד נציג של הקו הלאומני, אנדרה בלסור, עומד על „המצב הנפשי המצער של הצרפתי, המסוגל להפיק הנאה עגומה מן הבז והזילזול שלו כלפי עצמו...“ אותו רעיון אפשר למצוא בחיבוריו של איש־רוח קוסמופוליטי דוגמת ארנסט רנאן. צרפת היא מלח הארץ, אבל הצרפתים אינם מבינים את ערכם שלהם. בניגוד למוראס ובלסור מוצא רנאן כי הנטייה לבקורת־עצמית היא ההוכחה לגדלותה של צרפת. הסגולה המפוארת ביותר של העם הצרפתי היא שיותר מכל עם אחר הוא יכול לראות את מגרעותיו ולמתוח עליהן בקורת.

„במובן זה אנו דומים לאתונה, שבה היו המשכילים משתעשעים בהשמצת עירם־הם בעודם משבחים את מוסדותיה של ספרטה“. עוד 60 שנים לפני רנאן כתב בינלאומני אחר, שרל פֹורייה, שהצרפתים הם העם האובייקטיבי והעניו ביותר בעולם וכי הערצה מופרזת לדברים שמבחוץ נמנית על חסרונותיהם החמורים ביותר. גם בכמה חיבורים שהופיעו אחרי מלחמת־העולם הראשונה נעשו נסיונות שיטתיים לתהות על האופי הלאומי הצרפתי. גוסטב לאנסון, ההיסטוריון של הספרות, פירסם ב־1927 כמה כתבים העוסקים ב„האידיאל הצרפתי בספרות שבין הרנסנס למהפכה“, מיוסדים בעיקרם על הרצאות שהושמעו בסורבון בימי מלחמת־העולם הראשונה. הוא מוצא שבניגוד לגרמני הרי האידיאל הצרפתי הוא „אוניברסלי“, לא „פרטיקולרי“. האדם מוצג למעלה מן האומה; דבר זה הוא טיפוסי לצרפת. מכאן נובע ש„הרעיונות הצרפתיים אינם מן העשויים להצמיח טובות־הנאה לצרפת. הצרפתים אינם מבקשים אלא את הזכות להורות את הדרך למאמצים להגיע לכלל אנושיות אוניברסלית נעלה יותר. הצרפתי שבאידיאל שלנו הוא החירות מן האנוכיות, האוניברסליות; הקוסמופוליטיות היא תכונה לאומית“.

צד זה שברגש הלאומי הצרפתי הוא כוח ועוז. הוא שאיפשר את התפשטות האידיאל הצרפתי ונתן בחיילים הצרפתים את הכוח להביס את האויב. בנספח לניתוח הספרותי ההיסטורי שלו הביא לאנסון ניתוח זהיר יותר של האופי הלאומי הצרפתי. בדברו על סאגארה, אחד הסופרים הצרפתיים, הוא מסביר שהצרפתים, להבדיל משאר אומות, הראו בהיסטוריה שלהם, ועודם מראים, שהם מצוינים בסגולות שונות ביותר, בחלקן סותרות. משום כך כה קשה הוא להגדיר במדויק את אפיו של הגאון הצרפתי. ואולם קביעת עובדה זו מביאה אותנו לקו הראשון שבאפיון: „השוני הוא קרה־אופי המיוחד של צרפת“. האופי הצרפתי הוא מוגדר פחות ומוגבל פחות מזה של כל אומה אחרת. הוכח שהוא מסוגל לכל דבר. „בתוך כך קיימת אחדות רוחנית, שאפיינית לה עליונותה של התבונה. בהשוואה לטיפוסים לאומיים אחרים, הצרפתי הוא אדם בעל רעיונות כלליים“. לאנסון הוסיף והטעים שהצרפתים הם אינדיבידואליסטים, הגם שהם עומדים מאוחדים ברגעים של

הכרעה — ושהם בעת-בעונה אחת עבדי-המנהג ומהפכנים, עבדי ההרגל מפני שהם מחזקים בתיאוריה את הקיים בפועל, ומהפכנים מפני שבלכתם שבי אחרי איו תיאוריה הם מתאווים להפכה למציאות. האוניברסליות של הצרפתים מאלצתם להילחם על זכויות כל העמים המדוכאים, והנקל להם להבין את רגשותיהם ודעותיהם של עמים אחרים. „בשמחה אנו מקבלים את נימוקיהם של עמים אחרים אף בשעה שהם מתנגשים עם האינטרסים שלנו... בצרפת תמיד יש לאויב מליצי-ישר נלהבים והפטריוטיות שלנו, שפה גאה היתה לשעבר, אינה מתעוררת, אפילו כשאנו סופגים עלבונות, אם שיפוטנו מאלצנו לפקפק בצדקת ענייננו...”

מחקר מקיף ביותר על הגאון הצרפתי נכלל ביצירה שנתפרסמה בשנת 1936 על-ידי איש-מדע, האקדמיקן פול גולטייה. הצרפתים מצוינים ברגישות נבונה, המבדילה אותם מעמים אחרים ומעניקה להם אחדות בסיסית. אבל עידון זה בחיים הרגשיים מלווה סתירות חזקות באופי הלאומי. צרפת היא בעת-יובעונה אחת שמרנית ומהפכנית, קמצנית ונדיבה, זהירה ובעלת-יומה, אינדיבידואליסטית ובתוך כך תלויה במסודותיה יותר מכל ארץ אחרת בעולם. את הנטיות הקיצוניות האלו ממתיק איזה חוש-מידה, המונע את הצרפתים מלהגיע לקיצוניות בדומה לגרמנים. לאחר-מפן מדגיש גולטייה במיוחד את אהבת-החופש והאינדיבידואליזם של הצרפתים. בגרמניה תשע-שעשיריות מן האוכלוסים נזונים מרעיונות שהוחדרו בהם בילדותם; לגרמני אפיניים „כניעה גמורה לשלטון, נכונות להאמין בכל דבר, סבילות והיעדר כל סגולות בקורת”. לעומת זאת הרי הצרפתי יש לו דעה משלו על כל דבר, הוא שש למתוח בקורת על הרשות ואינו מבקש לציית מבלי להבין את תכלית הפקודות שהוא מקבל. בעוד שהגרמנים מתאווים להיות יחד, הן בעבודתם הן בשעשועיהם, הנה הצרפתים מתנגדים לפעולות קיבוציות. על אף האידיאליזם הקיצוני שלו, הצרפתי הוא בכל-יזאת נוח למדי לניהוג והוא חברותי בהחלט. זאת היא תוצאה מאפיו הידידותי ומן הסגולות המובהקות של תבונה וחכמה, שהן סימני-ההיפך של רגישותו.

הצרפתים מכירים בעצמם, ביסודו של דבר, והם מאמינים בעליונותם על האחרים, אך עם זאת הרי בבואם בקהל זרים הם מזלזלים באורח שיטתי באומתם שלהם. אכן, הרגש הלאומי שלהם יש בו קווי-אופי מיוחדים. אין הם הוגים אי-אמון לעמים אחרים. אדרבה, עוזרים הם לאחרים להשתחרר. האנגלים לעומת זאת הם אדישים לתנועות-שיחרור מחוץ לארצם, והגרמנים מתנגדים להן. הרגש הלאומי של הצרפתי, בעיקרו הוא רגש אנושי-כללי. „הפטריוטיות של הצרפתים כה חזקה היא וכה אלטרואיסטית... עד שבדרך-הטבע היא מתפתחת לנקודה שבה היא מקיפה באותה מידה של אהבה לא את ארצם שלהם בלבד אלא את כל עמי התרבות, ובעצם את כל האנושות כולה”. מטעם זה דווקא נוחים הצרפתים להתאכזב. „הצרפתים נוחים להאמין שגם האחרים חוזרים רצון טוב בדומה להם ושואפים לאושר האנושות כולה. אין הם מבינים שעמים אחרים אין להם חלק בתעודה היחידה-במינה שהוטלה על צרפת, לפעול למען המשימות הנעלות ביותר”.

באשר לעמים אחרים, עלי להדגיש בעיקר שאותם נסיונות לפתח פסיכולוגיה גזעית שהגיעו לידיעתי מלמדים שבכל מקום האפיון העצמי מצטייר באותו דפוס. האידיאולוגיה המדינית המעניינת ששימשה משען לרודנות האוסטרית בשנות ה-30 למאה הזאת היתה מיוסדת על רעיון הטבע הקוסמופוליטי במיוחד, הסובלני, חסר-האנוכיות ואהב-השלום של האוסטרים. הואיל ולעתים קרובות היו בעלי אידיאולוגיה זאת מסתמכים על כתבים קודמים, מסתבר כמדומה שהיו להשקפות אלו שרשים עמוקים בארץ ההיא. רעיונות דומים, ואם גם לא מפותחים כל-כך, אפשר למצוא בכמה חיבורים אנגליים בני-זמננו. הדגש מושם בהפכים שבאופי הלאומי האנגלי, באינדיבידואליזם ובאהבת-החופש של האנגלים, בסובלנותם וביכולתם להכין את זולתם. הסופר הספרדי מאדאריאגה אומר, בחיבורו המפורסם על הפסיכולוגיה הגזעית, שספרד יודעת הקף רחב במיוחד של רגשות-אנוש. „האופי הספרדי משופע בנטיות סותרות. הוא קשה ורחום, ותרני ומרדן, נמרץ ונבער... כולל הוא את ביטויי כל הנטיות שאפשר למצאן במיקרוקוסמוס שבאדם”. בספרות הפן-סלאביסטית אנו מוצאים כי הרוסי הוא אוניברסלי ואנושי יותר מכל עם אחר; לאומיותו היא ביטוי למזג האוניברסלי הזה.

*

נסיונותיהם של בני-אדם לאפיין את עמם, לבדוק את אומתם, במידה שנדונו כאן, מצטיירים תמיד באותם קווים עיקריים. האומה שאליה משתייך הפסיכולוג הגזעי קשה לאפיין אותה בגלל תכונותיה הסותרות והמנוגדות, שלעתים קרובות הן מפותחות במידה יתירה. לעתים קרובות מאד נרמז כי אי-כזה האומה היא דמות-מיזערת של המין האנושי וכי אפיה היחיד-במינו נובע מעובדה זו דווקא. עם זאת אפשר להצביע על אי-אלה קווי-אופי לאומיים מובהקים. אחיו בני-עמו של הכותב הם אינדיבידואליסטים ואהב-חופש, מפולגים בתוכם וצרי-עין. רגשותיהם הלאומיים אינם מפותחים כראוי, הם סובלניים, נוחי-מזג וסבילים יותר מדי. הם מעריצים ומחקים ארצות זרות בעודם מזלזלים בארצם שלהם. בהשוואה לעמים אחרים, שהם מאוחדים, עזי-החלטה ותוקפניים בלאומיותם, הרי עמו שלו נאבק עם קשיים גדולים ובלתי-מוצדקים. הבעיה היסודית שלפניו היא הצירוף של סגולות נעלות וגאווה-עצמית לקויה. אף שהזרים משתבחים פחות בסגולותיהם, הריהם בעלי גאווה-עצמית מפותחת יותר.

מתבקשת כאן ההנחה שדעות מעין אלו מיוסדות על דגם ספרותי משותף או לפחות שהשפעות בינלאומיות נתנו כאן אותותיהן. עם זאת אין כל יסוד בלתי-אמצעי להאמין בקיומו של קשר כזה. רוב הסופרים שהבאנו כאן מדבריהם דומה שלא הכירו כלל את הספרות על הפסיכולוגיה הגזעית במקומות אחרים, וסברותיהם יש בהן משום חדות-הגילוי המוציאה מכלל אפשרות קבלת השפעות בידועים. נראה כי בכמה נקודות עיקריות חייב הניתוח העצמי הלאומי בהכרח להעלות מסקנות זהות.

קרוב לודאי שהניתוח-העצמי הלאומי אינו אלא כעין הרחבת הבריקה-העצמית האישית. קווי-הדמיון ברורים מאליהם. השבחה-העצמי משוור רשת של בקורת עצמית. אנו מתלוננים על רגישות מוגזמת הסתכלות פנימית מוגזמת. על עכבות פנימיות וחוסר גאווה-עצמית, וצר לנו שהאדם המצויד במעלות בלתי-רגילות שכאלו אין אנינות-הדעת שבו מניחה לו לעמוד ולהעמיד עליהן. האני שלנו, שבעיותיו ידועות לנו, שלא כבעיותיהם של האחרים, נראה לנו מפולג ורב-הפכים. מודים אנו בחולשותינו אך למעשה, לאחר התבוננות קרובה יותר, אנו מדמים לראות בהן חותם של אצילות. האחרים, העומדים מבחוץ, נראים לנו בעלי אישיות שלמה, משוחררים מתסביכים ועידוני-אופי, מלאים כוח ועוז-החלטה, מצוידים בתכניות יסודיות להשגת מטרות מרחיקות-לכת. את חוסר-הבטחון המוכר והידוע באני שלנו אנו מעמידים בניגוד לבטחתם המפחידה של האחרים.

גלוי וברור כי העמדה שאותה תיארונו יש בה כדי להניע ולפעם נטיות לאומניות. חולשתנו ואנינות-הדעת שלנו יש בהן משום עליונות מוסרית. אנו מתפארים בכך שאין אנו נוהגים להתפאר. אנו מרוצים בזילזול-העצמי שלנו. שעה שאנו מגיבים נגד הזרים, הרי ברגיל לא די שאנו מגלמים רמה מוסרית נעלה יותר אלא שגם ניצבים אנו לצד המהסס, המסובך והחלוש כנגד ההחלטי, הפשוט והחזק. שעה שלבסוף, על אף רוך-מזגנו, אנו הולכים למלחמה, הרי נעשה זאת במצפון נקי.